

การสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ชเนตตี มิลินทางกูร

Strengthening community capability to solving the coastal erosion problem for sustainable development

Chanettee Milintangul

วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok 10330

*Corresponding author. E-mail address: k3139@hotmail.com

บทคัดย่อ

การสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความพึงพอใจของชุมชนในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง รวมทั้งการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยเน้นการให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น โดยอาศัยแนวทางการบริหารจัดการแบบ Adaptive Management ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวช่วยก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลจากการดำเนินโครงการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง รวมถึงการสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจที่ชุมชนได้รับ มีส่วนอย่างยิ่งในการเพิ่มแรงบันดาลใจให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาด้วยตัวชุมชนเอง

คำสำคัญ: ศักยภาพชุมชน การกัดเซาะชายฝั่ง การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

This research project aims to strengthen the community capability in monitoring and evaluating the process of solving the coastal erosion problem, including community participation. This project focuses on community learning through participation in order to strengthen the community's capability in planning, carrying out, monitoring, and evaluating the project from start to finish by Adaptive Management approach. This process would lead to sustainable development. The project outcome shows the community's potential in monitoring and evaluating the process of solving the coastal erosion problem. Moreover, strengthening the community's capability to participate is a key factor leading to the community's inspiration to solve problems by themselves.

Keywords: community capability, coastal erosion, sustainable development

บทนำ

จากทิศทางของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในอดีต ที่มุ่งเน้นแต่ผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ จนสร้างปัญหาให้กับสภาพสังคมในปัจจุบัน เพราะทิศทางของการพัฒนาไม่ได้มีการคำนึงถึงการพัฒนาคุณค่ามนุษย์ ละเลยภูมิปัญญา และวิถีชีวิตความเป็นอยู่บนพื้นฐานของคนในสังคม จนก่อให้เกิดสภาพ “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ด้วยเหตุนี้ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ได้ปรับเปลี่ยนทิศทางของการพัฒนา โดยมุ่งเน้นที่จะส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนาคนเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ ได้มีการกำหนดให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งนอกจากจะให้ความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของคนแล้ว ยังคำนึงถึงระบบกลไกและสภาพแวดล้อมของสังคมให้ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคน โดยการสร้างให้คนมีโอกาสเข้าถึงศักยภาพของตนเอง และเป็นทั้งส่วนเสริมให้การพัฒนาศักยภาพของคนดำรงอยู่ตลอดไป (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) จากเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นแผนที่ต้องยึดถือเป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาสังคมได้มีการปรับเปลี่ยนทิศทางไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาศักยภาพ และคุณภาพของคนเพิ่มมากขึ้น สิ่งนี้สะท้อนให้สังคมได้ตระหนักถึงปัญหาของการพัฒนาที่ผ่านมาในอดีต และหันกลับมามองที่ตัวบุคคลโดยมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมากยิ่งขึ้น

แม้ว่าแนวคิดเรื่องของการพัฒนาอย่างยั่งยืน จะพยายามเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในกระบวนการพัฒนา และภาคประชาชนได้ถูกจัดไว้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการต่าง ๆ แต่หลายครั้งที่โครงการเหล่านี้ กลับไปมุ่งเน้นแต่เพียงการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับที่เรียกว่า “ร่วมมือและร่วมแรง” เท่านั้น ยังไม่ได้พัฒนาไปถึงระดับ “การมีส่วนร่วม” ในรูปของการร่วมคิด ร่วมทำ เพราะกิจกรรมบางกิจกรรมยังอยู่ในรูปของการกำหนดมาจากส่วนกลางในรูปของ “การมีพิมพ์เขียว” ที่ไม่ได้ใช้ปัญหาและความต้องการของชุมชนเป็น “ตัวตั้ง” อย่างแท้จริง (ศิริวรรณ, 2550, น.76-85) นอกจากนี้ การดำเนินโครงการโดยทั่วไปจะถูกกำหนดโดยนักวิจัย หรือนักวิชาการ ซึ่งส่วนใหญ่เมื่อโครงการแล้วเสร็จก็จะไม่มีการดำเนินการต่อ จนกระทั่งได้งบประมาณครั้งใหม่ ทำให้หลายโครงการที่ดำเนินการขาดความต่อเนื่องและไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้ การดำเนินโครงการที่เน้นการมีส่วนร่วมจากชุมชนในพื้นที่ จึงมีบทบาทและความสำคัญอย่างมาก แต่กระบวนการดังกล่าวจะประสบความสำเร็จได้ด้วยดี ย่อมต้องมีการส่งเสริมความรู้ให้กับชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมดำเนินการ ดังนั้นการมีกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพคนในชุมชนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการพัฒนา ย่อมเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะกระบวนการนี้จะมีผลสำคัญในการจัดการ แก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนโดยอาศัยแนวคิดการพัฒนาคนอย่างแท้จริง ผลจากการส่งเสริมศักยภาพชุมชนโดยกระบวนการดังกล่าวจะเป็นการปลูกฝังให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ พัฒนา ต่อยอดความคิดอย่างเป็นระบบเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้อย่างสำเร็จและยั่งยืน

แม้แต่ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล ที่หลายฝ่ายมองว่าเป็นปัญหาที่ใหญ่เกินกว่าศักยภาพของชุมชนจะแก้ไขปัญหาได้ ดังเช่นปัญหาที่เกิดจากพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ

ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนปากแม่น้ำ และบริเวณตอนใต้ใกล้ชายฝั่งทะเลมีลักษณะเป็นดินเลน ซึ่งปัจจุบันมีปัญหาหน้าทะเลกัดเซาะรุนแรงมากที่สุดของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณชายฝั่งทะเลบ้านขุนสมุทรจีน ตำบลแหลมฟ้าผ่า อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีอัตราการกัดเซาะมากกว่า 25 เมตรต่อปี ระยะทางที่ถูกกัดเซาะ ประมาณ 12.5 กิโลเมตร พื้นที่ดินหายไปแล้ว 1 กิโลเมตร (ธนวัฒน์, สมชัย, ฌฐมนต์, วินัย, ปราโมทย์, และณัฐวรรธน์, 2551, น.8) ดังนั้น ชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนจึงเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งที่เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลอย่างรุนแรงต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนทั้งด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลายครัวเรือนต้องย้ายออกไปจากพื้นที่ เพราะไม่สามารถต่อสู้กับปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งได้ นอกจากนี้ อาคารสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ วัด โรงเรียน รวมทั้งสถานีนามัยก็ได้รับผลกระทบจากการกัดเซาะชายฝั่งที่เกิดขึ้น (ศิริวรรณ, วิพรรณ, บุศริน, ชเนตตี, ณัฐวรรธน์, และอัจฉราภรณ์, 2553, บทที่ 3) โดยผลการสำรวจครัวเรือน พบว่า เมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา มีครัวเรือนมากถึง 400 ครัวเรือน แต่ข้อมูลจาก จปฐ. ในปี พ.ศ. 2549 กลับพบว่าพื้นที่หมู่ 9 บ้านขุนสมุทรจีน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 102 ครัวเรือน (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2549) และในปัจจุบันมีครัวเรือนเหลืออยู่ในพื้นที่หมู่ 9 บ้านขุนสมุทรจีน ไม่ถึง 80 ครัวเรือน โดยคนในชุมชนที่เหลือยังคงยืนหยัดต่อสู้เพื่อจะอยู่ในพื้นที่ก็ต้องย้ายบ้านครั้งแล้วครั้งเล่า การสูญเสียพื้นที่ทำกินและค่าใช้จ่ายเพื่อการย้ายที่พักอาศัยส่งผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจ รายได้ และการออมของคนในชุมชนอย่างมาก (หงษ์ฟ้า ทรัพย์บุญเรือง อ้างถึงใน ศิริวรรณ, วิพรรณ, บุศริน, ชเนตตี, ณัฐวรรธน์, และอัจฉราภรณ์, 2554) ซึ่งตรงกับผลการสัมภาษณ์คนในชุมชนที่ต้องประสบกับปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งมาเป็นเวลานาน

“ต้องรื้อ ต้องย้ายตลอด แล้วมันก็ก่อให้เกิดความยากจน
ทำได้เท่าไรก็ไม่จะมีกินนะ มันก็ต้องเอามาทุ้ม มาเท ตรงนี้หมด
เพราะว่าบางคนอายุทุกสิบ เจ็ดสิบนี้ ย้ายถึงสิบครั้ง ห้าครั้ง หกครั้ง
ตัวฉันเองนี่อยู่กับพ่อแม่ ห้าครั้ง มาเป็นบ้านของตัวเองสามครั้ง
แล้วมันก็จะไม่มีอะไรที่เหลือ ได้มา มันก็ไม่มีเก็บหอมมริบอะไร
มันก็ต้องหมดไปกับการย้ายที่อยู่”

จากปัญหาและความสูญเสียที่ดินที่ถูกกัดเซาะไป จำนวน 156.25 ไร่ ในรอบระยะเวลา 35 ปี หากยังไม่มีโครงการสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันการกัดเซาะในอีก 20 ปีข้างหน้า จะมีพื้นที่ที่ถูกกัดเซาะเพิ่มขึ้นอีก 203.125 ไร่ และอีก 50 ปีข้างหน้า พื้นที่จะหายไปทั้งสิ้น 500 ไร่ (ธนวัฒน์, สมชัย, ฌฐมนต์, วินัย, ปราโมทย์, และณัฐวรรธน์, 2551, น.34-36) ดังนั้น ในปี พ.ศ.2550 ศ.ดร.ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล และคณะ ได้ดำเนินโครงการศึกษาบูรณาการเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำทะเลกัดเซาะชายฝั่ง จังหวัดสมุทรปราการ: โครงการนำร่องเพื่อการออกแบบ ณ บ้าน ขุนสมุทรจีน ต.แหลมฟ้าผ่า อ.พระสมุทรเจดีย์

ซึ่งการดำเนินโครงการดังกล่าว ทำให้เกิดโครงสร้างเชื่อมที่มีความแข็งแรงเพื่อแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง คือ เชื่อมสลายกำลังคลื่น “ขุนสมุทรจีน 49A2” ซึ่งเป็นความหวังใหม่ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง เพราะเป็นเชื่อมรูปแบบเฉพาะที่คณะผู้วิจัยประดิษฐ์ คิดค้นจากการวิจัยและทดลองจนเกิดรูปแบบโครงสร้างเชื่อมสลายกำลังคลื่นที่มีลักษณะแตกต่างจากเชื่อมทั่วไป เพราะมีลักษณะเป็นเสาสามเหลี่ยมที่หันปลายมุมแหลมเข้าหาดคลื่น โดยมีหลักการการทำงานเพื่อลดทอนกำลังพลังงานคลื่นที่ปะทะเข้ามา โดยรูปแบบดังกล่าวเป็นรูปแบบเฉพาะที่สามารถใช้ได้ในหาดโคลน ซึ่งเป็นลักษณะของชายฝั่งทะเลบริเวณบ้านขุนสมุทรจีน ดังนั้น “ขุนสมุทรจีน 49A2” จึงกลายเป็นต้นแบบการแก้ไขปัญหาหน้าทะเลกัดเซาะหาดโคลน (ธนวัฒน์, สมชัย, ณัฐมนต์, วินัย, ปราโมทย์, และณัฐวรรธน์, 2551, บทที่ 2)

แม้ว่าการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งในเบื้องต้นด้วยการสร้างโครงสร้างที่มีความแข็งแรง และได้รับการออกแบบจากนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญอย่างยิ่ง แต่การดำเนินการให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง ต้องเกิดจากความต้องการของคนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ คณะนักวิจัยจึงได้มีการจัดทำโครงการวิจัยการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง บริเวณบ้านขุนสมุทรจีน จังหวัดสมุทรปราการขึ้น โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนได้มีการสานต่อกระบวนการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง และฟื้นฟูป่าชายเลน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งอย่างแท้จริง

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการนำเสนอการดำเนินงานวิจัย “โครงการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง บริเวณบ้านขุนสมุทรจีน จังหวัดสมุทรปราการ” ซึ่งวิทยาลัยประชากรศาสตร์ได้ดำเนินงานร่วมกับคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระยะเวลาดำเนินการ 2 ปี 6 เดือน (กรกฎาคม 2552 – มกราคม 2555) ซึ่งการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแล ปกป้อง รักษา และสานต่อกระบวนการทำงานของทีมวิจัยตั้งแต่เริ่มต้น โดยเน้นความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเริ่มจากการจัดตั้งคณะทำงานจัดทำแผนการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบ้านขุนสมุทรจีน ที่ประกอบด้วยคนในชุมชนขุนสมุทรจีนรวมทั้งสิ้น 37 คน เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนงาน โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดทำแผนเป็นผู้ชี้แนะแนวทาง รวมถึงการฝึกอบรมให้ชุมชนขุนสมุทรจีนมีศักยภาพในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ซึ่งได้มีการอบรมให้ความรู้พื้นฐานในการตรวจติดตามการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต ทรัพยากรประมง และคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นหลังจากการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งด้วยการสร้างเชื่อมสลายกำลังคลื่น “ขุนสมุทรจีน 49A2”

วัตถุประสงค์

1. เพื่อประเมินความพึงพอใจของชุมชนในประสิทธิภาพของเขื่อนสลายกำลังคลื่น “ขุนสมุทรจีน 49A2” ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง
2. เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง
3. เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการและจัดทำแผนการดำเนินงานเพื่อการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัย

การวิจัยโครงการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง บริเวณบ้านขุนสมุทรจีน จังหวัดสมุทรปราการ ในระยะแรกเป็นการประเมินประสิทธิภาพของเขื่อนสลายกำลังคลื่น “ขุนสมุทรจีน 49A2” หลังจากที่เขื่อนแห่งนี้ได้สร้างแล้วเสร็จและใช้งานมาเป็นเวลามากกว่า 2 ปี ซึ่งการประเมินความรู้สึกรู้สึกของชุมชนที่มีต่อเขื่อนสลายกำลังคลื่นดำเนินการโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลครัวเรือนทุกครัวเรือนในชุมชนขุนสมุทรจีน (ชุมชนขุนสมุทรจีน มีครัวเรือนทั้งสิ้น 78 ครัวเรือน แต่ในการสัมภาษณ์ครัวเรือนโดยวิทยาลัยประชากรศาสตร์เมื่อต้นปี พ.ศ. 2553 สัมภาษณ์ได้ทั้งสิ้น 74 ครัวเรือน) ทั้งนี้เพื่อให้ทราบความรู้สึกของชุมชน และผลสำเร็จต่อการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ผลจากการวิจัย พบว่า ชุมชนขุนสมุทรจีนให้คะแนนความพึงพอใจต่อเขื่อนสลายกำลังคลื่นสูงถึง 8.6 คะแนน จากคะแนนเต็ม 10 คะแนน นอกจากนี้ เมื่อสอบถามถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ คนในชุมชนรายงานว่า คลื่นมีความแรงลดลง เริ่มมีตะกอนสะสมหลังเขื่อน และมองเห็นพื้นที่งอกเพิ่มขึ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงในระบอบนิเวศชายฝั่ง คนในชุมชนขุนสมุทรจีน รายงานว่า สัตว์น้ำบางอย่างที่เคยสูญหายไป ได้กลับคืนมาอีกครั้ง เช่น หอยพิม หอยแครง และปลาน้ำลึกบางประเภท ทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจับสัตว์น้ำหลังจากสร้างเขื่อนสลายกำลังคลื่นสร้างแล้วเสร็จ นอกจากนี้ แนวโน้มความต้องการย้ายถิ่นของชุมชนที่เคยมีมากในอดีต ได้ลดจำนวนลงอย่างมาก เพราะภายหลังจากเขื่อนสร้างเสร็จ คนในชุมชนไม่คิดจะย้ายออกจากหมู่บ้าน เพราะการทำมาหากินดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า เขื่อนสลายกำลังคลื่นไม่ได้มีบทบาทเพียงการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนในด้านการมีงานทำ และช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนด้วย (ศิริวรรณ, วิพรรณ, บุศริน, ชนตติ, ภูมิฐรัตน์, และอัจฉราภรณ์, 2553, บทที่ 3)

แม้ว่าโครงสร้างเขื่อนที่สร้างจากนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในการออกแบบ โดยได้ผ่านการศึกษาวินิจฉัย ทดลอง และทดสอบมาเป็นอย่างดี สามารถช่วยชะลอคลื่นที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการกัดเซาะชายฝั่งลงได้อย่างมาก แต่ประเด็นในเรื่องของการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งอย่างยั่งยืน ปัจจัยสำคัญที่สุดไม่ใช่เพียงแต่โครงสร้างที่เป็นวัตถุเท่านั้น แต่การมีส่วนร่วมจากชุมชนท้องถิ่นต่างหากที่มีบทบาท

สำคัญยิ่ง ดังนั้น การวิจัยโครงการนี้จึงมุ่งเน้นในกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนของชุมชนในการปกป้องรักษา และสานต่อการแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่งโดยให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมติดตามและประเมินผล ผ่านกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้การดำเนินการแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่งเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

การดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่งต้องเริ่มจากความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ การวิจัยในระยะแรกจึงเป็นการศึกษาศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษา 3 ประเด็น คือ

1. การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการกัดเซาะชายฝั่งในหมู่บ้าน เนื่องจากกิจกรรมการแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่งมีหลากหลาย การศึกษาความต้องการอย่างแท้จริงของชุมชน จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งผลการศึกษา พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่ต้องการให้มีการเพิ่มความยาวของเขื่อน เพราะเชื่อว่าเป็นวิธีการที่แก้ไขปัญหายั่งยืน และกิจกรรมการปลูกป่าชายเลนภายหลังจากการมีเขื่อนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งเช่นกัน

2. ความต้องการเรียนรู้เพิ่มเติม ทั้งนี้เพราะการเข้ามาดำเนินโครงการนี้ มีจุดประสงค์หลักเพื่อให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ รวมถึงความพยายามที่จะสร้างและพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมสานต่อการดำเนินงานอย่างแท้จริง ข้อค้นพบในประเด็นความรู้ที่คนในชุมชนต้องการเพิ่มเติมจึงมีส่วนสำคัญยิ่งที่จะให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ จากการสอบถามถึงประเด็นนี้ พบว่า คนในชุมชนต้องการให้จัดการฝึกอบรมชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่ง ต้องการความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับป่าชายเลน และการตรวจวัดความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม เป็นต้น ดังนั้น ความต้องการที่แท้จริงของชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมในระยะต่อมาประสบความสำเร็จ

3. มุมมองของชุมชนเกี่ยวกับป่าชายเลนและการแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่ง ผลการวิจัย พบว่าชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของป่าชายเลนว่าจะสามารถช่วยป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งได้ ดังนั้น กว่าร้อยละ 80 ของคนในชุมชนมีความเห็นว่าถ้าเขื่อนทำให้เกิดพื้นที่ถอกเพิ่มขึ้น พื้นที่ดังกล่าวสมควรที่จะปลูกป่าชายเลน

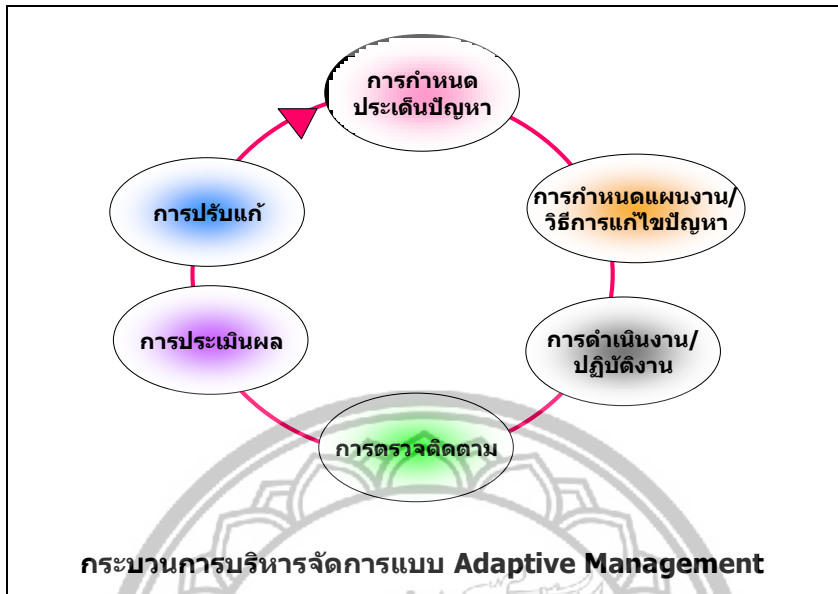
ผลจากการศึกษาวิจัย ทำให้เกิดแผนงานการฝึกอบรมการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยผ่านกิจกรรมหลัก 2 กิจกรรม คือ

กิจกรรมที่ 1 การฝึกอบรมชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการตรวจติดตามการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต ทรัพยากรประมง และคุณภาพสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นผลจากการดำเนินการแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่ง โดยกิจกรรมการฝึกอบรมมีการระดมความคิดในรูปแบบ Focus Group การบรรยาย การสาธิตในพื้นที่ และการฝึกปฏิบัติในภาคสนามเกี่ยวกับการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาคัดเซาะชายฝั่ง นอกจากนี้ ได้มีการไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ประสบ

ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง เพื่อให้เห็นตัวอย่างของการดำเนินงานที่แท้จริง ซึ่งผลการฝึกอบรมทำให้ชุมชนได้รับความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งมากขึ้น ช่วยให้เห็นแนวทางว่าชุมชนจะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งได้อย่างไร และการอบรมยังช่วยเพิ่มแรงบันดาลใจให้คนในชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งมากขึ้น เพราะหากชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการตรวจติดตามและประเมินผลอย่างดี จะทำให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานหรือกิจกรรม ซึ่งส่งผลอย่างสำคัญต่อความต่อเนื่องของการดำเนินงาน และเป็นเครื่องมือที่จะทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ

กิจกรรมที่ 2 การฝึกอบรมให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนการดำเนินงานการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งด้วยวิธี Adaptive Management ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องดำเนินการควบคู่ไปกับกิจกรรมที่ 1 เพื่อให้ชุมชนได้เข้าใจกระบวนการทั้งหมด ตั้งแต่ขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน โดยใช้เทคนิควิสัยแบบ SWOT Analysis ตลอดจนการร่วมกันจัดทำร่างแผนการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งที่เป็นรูปธรรม ว่าชุมชนควรมีแผนการดำเนินการเช่นไรในอนาคต โดยแต่ละประเด็นปัญหาได้มีการวิเคราะห์ถึงการดำเนินการแก้ไข โดยกำหนดเป็นมาตรการในการแก้ไขปัญหา รวมถึงบุคคล หรือหน่วยงานที่ควรเป็นเจ้าภาพผู้รับผิดชอบดำเนินการในมาตรการต่าง ๆ ตามระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งแบ่งออกเป็นมาตรการระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ซึ่งผลที่ได้จากการฝึกอบรมจะทำให้ชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนได้ทราบถึงวิธีการและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ

แม้ว่าในอดีตชุมชนขุนสมุทรจีนจะเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และมีความมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง แต่กระบวนการดำเนินงานยังมีข้อจำกัดหลายด้าน และขาดระบบที่ดีในการจัดการและรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ด้วยเหตุนี้ การดำเนินงานโครงการวิจัยการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งบริเวณบ้านขุนสมุทรจีน จังหวัดสมุทรปราการ จึงเปรียบเสมือนการติดอาวุธทางปัญญา หรือ การส่งเสริมการเรียนรู้ ให้กับชุมชน โดยชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมติดตาม และประเมินผลโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น โดยอาศัยแนวทางการบริหารจัดการแบบ Adaptive Management ซึ่งเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือจัดการกับปัญหาโดยที่ชุมชนจะร่วมกันคิดวิเคราะห์ หรือค้นหาปัญหาด้วยกัน จากนั้นก็จะมีดำเนินการออกแบบหรือแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการ รวมทั้งดำเนินงานหรือจัดกิจกรรมโดยชุมชน มีการตรวจติดตามการดำเนินงาน มีการประเมินผลการดำเนินงานโดยชุมชน ตลอดจนมีการปรับแก้ไขปัจจัยที่เป็นจุดอ่อนหรืออุปสรรคที่เกิดจากการดำเนินงาน และมีการย้อนกลับมาเริ่มกำหนดปัญหาอื่น ๆ ของชุมชนตามวงจรต่าง ๆ อีกครั้ง กระบวนการดังกล่าวเป็นการจัดการและบริหารแบบ Adaptive Management ซึ่งมีรายละเอียดแนวทางการดำเนินงาน 6 ข้อ ดังที่ปรากฏในแผนรูปภาพต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและการค้นหาปัญหาของชุมชน

เป็นกระบวนการเริ่มต้นที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากระดับของการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาขึ้นอยู่กับคนที่คนในชุมชนมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของปัญหาในระดับใด รูปแบบของปัญหาและระดับความรุนแรงที่คนในชุมชนเห็นพ้องกันว่าเป็นสิ่งที่ต้องร่วมมือกันในการแก้ไข ซึ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาของชุมชนในเรื่องต่างๆ จะมีผลต่อความต่อเนื่องและยั่งยืนของการมีส่วนร่วมของสมาชิกของชุมชนในการแก้ไขปัญหาอย่างมีระบบต่อไป

ผลการวิจัยที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาในชุมชนโดยสมาชิกของชุมชนชุมชนสมุทรจีนได้ค้นพบปัญหาในชุมชนโดยสามารถจัดกลุ่มประเด็นปัญหาหลักๆ ได้ 3 ประเด็น คือ

1. ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งซึ่งเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงมาก โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากปัญหาคคลื่นลมแรง ประกอบกับจำนวนป่าชายเลนลดลง รวมถึงการไม่มีเขื่อนในการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งเป็นต้น

2. ปัญหาการขาดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชายฝั่ง ทั้งนี้ โดยอาชีพหลักของชุมชนประกอบอาชีพประมง และอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการทำเลี้ยงชีพ การลดลงของทรัพยากรประมงจึงสร้างปัญหาให้กับคนในชุมชนอย่างมาก ทั้งนี้ผลจากการวิเคราะห์ปัญหา พบว่า ปัญหาการขาดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติมีสาเหตุมาจากการกัดเซาะชายฝั่ง ป่าชายเลนลดจำนวนลง รวมทั้ง การทำประมงที่ผิดวิธีหรือผิดกฎหมาย ประกอบกับน้ำเสียตามฤดูกาล ทำให้ทรัพยากรประมงขาดความอุดมสมบูรณ์

3. ปัญหาด้านการคมนาคม เนื่องจากชุมชนขุนสมุทรจีนยังไม่มีถนนจากภายนอกเข้ามายังหมู่บ้าน การเดินทางอาศัยเพียงทางเรือเท่านั้น และทางเดินในหมู่บ้านเป็นดินโคลนทั้งหมด ทำให้มีปัญหาด้านการคมนาคมในหมู่บ้านไม่สะดวก มีปัญหาทางเดินเป็นดินโคลนเมื่อเวลาฝนตก

2. การกำหนดแผนงาน/วิธีการแก้ไขปัญหา

เมื่อค้นหาปัญหาที่สำคัญในพื้นที่ได้แล้ว กระบวนการต่อไป คือ การออกแบบ หรือแสวงหารูปแบบการจัดการที่เหมาะสมที่สุดสำหรับชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนย่อมมีรูปแบบในการรับมือกับปัญหาที่ต่างกัน ดังนั้น ความสำคัญของการกำหนดแผนงานหรือวิธีการแก้ไขปัญหาก็ไม่ใช่เพียงการดำเนินการในรูปแบบหรือพิมพ์เขียว ที่ทุกพื้นที่จะสามารถใช้ร่วมกันได้ ดังนั้น ชุมชนในพื้นที่ต้องมีความเป็นอิสระในการคิดรูปแบบที่สอดคล้องวิถีชีวิต และวิธีการต่าง ๆ ควรมีความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ หน่วยงานที่มาสนับสนุน หรือภาครัฐซึ่งควรที่จะทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนเครื่องมือ อุปกรณ์ หรือองค์ความรู้ และคอยเป็นที่เลี้ยงที่ให้คำแนะนำในบางประเด็นที่ชุมชนมีข้อสงสัยหรือติดขัดในการดำเนินการ เพราะโดยพื้นฐานการดำเนินงานแบบยั่งยืน ต้องตั้งอยู่บนรากฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยในโครงการนี้ จึงได้ดำเนินการฝึกอบรมเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับชุมชน โดยกระบวนการวิจัยที่ใช้ประกอบด้วยการระดมความคิดในลักษณะ Focus Group Discussion การบรรยาย การสาธิตในพื้นที่ และการปฏิบัติงานภาคสนาม ซึ่งเป็นรูปแบบการฝึกอบรมในเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้คนในชุมชนนำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมมาปรับใช้ในการคิด เตรียมการ หรือกำหนดแผนงานเพื่อดำเนินการให้สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตัวเอง

3. ดำเนินงาน/ปฏิบัติงาน

เมื่อชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและจัดเตรียมแผนงานแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การจัดกิจกรรมของชุมชน ซึ่งประเด็นที่จะต้องให้ความสำคัญ คือ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนได้รับความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชนหรือไม่ รูปแบบใด นอกจากนี้ปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการดำเนินงานโดยชุมชนไม่ว่าจะเป็นปัจจัยที่เป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส หรืออุปสรรคของการดำเนินงานก็เป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องหาคำตอบและวิเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ SWOT Analysis เพื่อหาความชัดเจนว่า ปัจจัยภายในมีด้านใดเป็นจุดแข็งที่ควรส่งเสริม สนับสนุน และมีจุดอ่อนที่ควรแก้ไขอย่างไร รวมถึงการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกที่เป็นโอกาสและอุปสรรคต่อการดำเนินการ และเป็นปัจจัยจะมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการสร้างภาคี และเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอก เพื่อบูรณาการความร่วมมือให้เกิดความยั่งยืนยิ่งขึ้น

ในการดำเนินงานตามแผน หรือรูปแบบของกิจกรรมที่เหมาะสม ชุมชนขุนสมุทรจีนไม่สามารถดำเนินงานแก้ไขปัญหาก็ได้ด้วยการกัดเซาะชายฝั่งได้ด้วยตัวเอง เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยแล้ว พบว่า เครือข่ายความร่วมมือหรือภาคีที่สำคัญที่จะสามารถมาร่วมดำเนินการได้ ประกอบด้วยหลายส่วนงาน จึงต้องมีการบูรณาการความร่วมมือขึ้น โดยสร้างเป็นเครือข่ายทั้งภายในชุมชน ที่ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน นอกจากนี้ ยังมีการนำกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานใน

ลักษณะของการสร้างนักวิจัยท้องถิ่นเพื่อสานต่อกิจกรรม ส่วนเครือข่ายภายนอก เช่น อบต. อบจ. มูลนิธิ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดใกล้เคียง หรือสถานศึกษา เป็นต้น

4. การตรวจติดตาม

ภายหลังจากที่ดำเนินกิจกรรมหรือปฏิบัติตามแผนที่วางไว้แล้ว กระบวนการต่อมาเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชน เนื่องจากกระบวนการนี้เปรียบเสมือนกระบวนการตรวจสอบการดำเนินงาน ดังนั้น การตรวจติดตามจึงเป็นเครื่องชี้วัดที่สำคัญที่จะบ่งชี้ว่า การดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ เพื่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่อง ชัดเจน เป็นระบบ และตรวจสอบได้ ถ้าคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจติดตาม จะทำให้ทราบถึงปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และสามารถแก้ไขหรือปรับแนวทางการดำเนินงานให้กิจกรรมต่าง ๆ สามารถดำเนินการต่อไปได้

ดังเช่นชุมชนชุมชนสมุทพรจัน ได้มีการจัดรูปแบบของการตรวจติดตามการดำเนินงานตามแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการหาอาสาสมัครที่มีลักษณะเป็นจิตอาสา เพื่อทำหน้าที่ติดตามและประเมินผลตามแผนการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งที่ชุมชนได้ร่างขึ้น ภายหลังจากแผนการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งได้ถูกนำไปใช้ ทำให้การดำเนินงานเป็นระบบมากยิ่งขึ้น

5. การประเมินผล

เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยผลจากการตรวจติดตามร่วมกันของคนในชุมชน ว่าการดำเนินการดังกล่าวสอดคล้องกับแผนที่วางไว้หรือไม่ ประเด็นใดที่ไม่สอดคล้อง ไม่เหมาะสม หรือควรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินการให้ได้ผลดียิ่งขึ้น กระบวนการนี้จะเป็นกระบวนการที่อาจจะอาศัยผู้ที่มีความเชี่ยวชาญหรือนักวิชาการมาให้ความรู้ ความเห็นเพิ่มเติมเพื่อนำไปสู่การปรับแก้แผนการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งที่ได้ผลมากยิ่งขึ้น

6. การปรับแก้

เมื่อมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานแล้ว จะสามารถประเมินปัญหา และปรับแก้ตามแนวทางที่เหมาะสมกว่า การปรับแก้ควรจะมีลักษณะยืดหยุ่นไปตามสภาพปัญหาและพื้นที่ ซึ่งวิธีการปรับแก้จะต้องเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในชุมชนอย่างเป็นระบบ มีความต่อเนื่องทั้งด้านการปฏิบัติการ และนโยบาย เพื่อให้เกิดแนวทางการพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมต่อไป ซึ่งต้องศึกษาให้ครอบคลุมรอบด้าน ทุกองค์ประกอบการทำงานจึงจะมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลมากยิ่งขึ้น

สรุปผลการศึกษา

ผลจากการศึกษา การวิจัยโครงการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง บริเวณบ้านชุมชนสมุทพรจัน จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า หลังจากสอบถามความพึงพอใจของชุมชนในประสิทธิภาพของเขื่อนสลายกำลังคลื่น “ชุมชนสมุทพรจัน 49A2” ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ทำให้ทราบถึงผลสำเร็จต่อการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง เพราะคนในชุมชนชุมชนสมุทพรจันให้คะแนนความพึงพอใจต่อเขื่อนสลายกำลัง

คลื่นสูงถึง 8.6 คะแนน จากคะแนนเต็ม 10 คะแนน รวมถึงความรู้สึกต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ทั้งในเรื่อง คลื่นลมลดความรุนแรงลง การมีตะกอนสะสมหลังเขื่อน และมองเห็นพื้นที่ตอกเพิ่มขึ้น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศชายฝั่งที่สัตว์น้ำที่เคยสูญหายไป เช่น หอยพิม หอยแครง และปลาน้ำลึกบางประเภท ได้กลับมีขึ้นมาอีกครั้ง ทำให้วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ประมง และความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น

ในด้านของการส่งเสริมการเรียนรู้ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง รวมถึงความพยายามที่จะสร้างและพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมสานต่อการดำเนินงานอย่างแท้จริง ซึ่งจากการสอบถามถึงความต้องการในการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า สิ่งสำคัญที่ชุมชนชุมชนสมุทรจินต้องการให้มีการส่งเสริม คือ ต้องการให้มีการฝึกอบรมคนในชุมชนเพื่อการตรวจติดตามและประเมินผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง โดยสามารถตรวจวัดความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม ตรวจติดตามการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต ทรัพยากรประมง รวมถึงความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับป่าชายเลน เป็นต้น ทั้งนี้ การดำเนินกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ และการส่งเสริมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการส่งเสริมตามความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ซึ่งสิ่งนี้เองที่เป็นตัวแปรหลักที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดูแลปกป้องรักษาและสานต่อกระบวนการทำงานภายหลังจากการดำเนินโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่เสร็จสิ้นลง ผลการจากการดำเนินกิจกรรมทำให้ชุมชนสามารถนำวิธีการจัดการแบบ Adaptive Management มาใช้ในการจัดการและจัดทำแผนการดำเนินงาน เพื่อการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพราะวิธีการจัดการแบบ Adaptive Management มีประโยชน์ในการที่ชุมชนจะมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์หรือกำหนดปัญหาจากคนในพื้นที่ รวมทั้ง ร่วมกันออกแบบแผนการจัดการที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่ กำหนดแผนงานและวิธีการแก้ไขที่สอดคล้องกับปัญหา ความต้องการ และทุนทางสังคมของพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติการหรือการจัดกิจกรรมโดยชุมชน นอกจากนี้การตรวจติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานของชุมชนโดยชุมชน จะทำให้สามารถปรับแก้สิ่งที่ชุมชนเห็นว่า จุดอ่อนหรืออุปสรรคได้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนของ สหประชาชาติ (UNEP) ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า (Sustainable development) คือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นของคนยุคปัจจุบันโดยไม่ลดขีดความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนยุคต่อไป” (สถาบันสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรม, ม.ป.ป.) หรือแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ที่ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดดุลยภาพของทุกมิติ กล่าวคือ ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จิตใจ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีการบริหารจัดการที่ดี ที่มีพหุภาคีร่วมทุกขั้นตอนเป็นกลไกขับเคลื่อน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546, หน้า 2) นอกจากนี้ การประชุม Earth Summit ในปี 1992 ยังได้กล่าวถึง การพัฒนาที่ต้องเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนว่า ควรจะให้คนเข้ามาเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาที่ยั่งยืน

เพื่อให้คนมีชีวิตที่สมบูรณ์และสอดคล้องกับธรรมชาติ (Soubotina, 2004, p. 11) ดังเช่น การดำเนินงานที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน ที่เน้นความต้องการของชุมชนเป็นหลัก เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมติดตามและประเมินผลการดำเนินงานโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น ทำให้กิจกรรมทั้งหมดที่จัดได้รับการยอมรับ และประสบความสำเร็จในระดับที่ดีมาก โดยตัวแทนจากชุมชนที่เข้าร่วมการอบรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทีมวิจัยได้ประเมินผลว่าการอบรมว่ามีส่วนช่วยเสริมความรู้ ความเข้าใจ เรื่องการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งในระดับที่ดีถึงดีมาก ผู้เข้าอบรมร้อยละ 90 เห็นว่า การอบรมช่วยให้เห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ มากกว่าร้อยละ 90 ให้ความเห็นว่า ความรู้ที่ได้รับจากการอบรมสอดคล้องกับความต้องการ และช่วยเพิ่มแรงบันดาลใจให้อยากมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งมากยิ่งขึ้น

จากผลการประเมินที่ได้ยอมรับให้ทีมวิจัยตระหนักว่า การดำเนินโครงการวิจัยในชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นที่ยอมรับ และสามารถให้ชุมชนสานต่อการดำเนินการได้ภายหลังจากโครงการวิจัยสิ้นสุด ควรเริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจและเข้าถึงคนในชุมชน สานต่อความต้องการของชุมชนโดยการส่งเสริมความรู้ และการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน การดำเนินการต่างๆ จึงประสบผลสำเร็จ เกิดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2530

“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศตามสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วย โดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริงๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจ หลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...”

พระราชดำรัส

๓๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๐

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนใคร่ขอขอบพระคุณอาจารย์ศิริวรรณ ศิริบุญ, รองศาสตราจารย์ ดร.วิพรรณ ประจวบเหมาะ และคุณบุตรี บางแก้ว ที่ให้คำแนะนำ ส่งเสริม และสนับสนุนจนเกิดบทความชิ้นนี้ขึ้น และขอขอบพระคุณผู้สนับสนุนโครงการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้โอกาสในดำเนินงานวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2549). *ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2549* [ซีดี]. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- ธนวัฒน์ จารุงษ์สกุล, สมชัย อวยพรประเสริฐ, ณัฐมนต์ กัมปนานนท์, วินัย อวยพรประเสริฐ, ปราโมทย์ โศจิศุภกร, ณิชฐารัตน์ ปภาวสิทธิ์, และคนอื่นๆ. (2551). *ชุมชนตรัง 49A2 ต้นแบบการแก้ไขปัญหาหน้าทะเลกัดเซาะหาดโคลน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศิริวรรณ ศิริบุญ. (2550). *แนวทางการจัดการป่าชายเลนเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง: ประเด็นที่ต้องทบทวน*. ในประมวลผลงานวิจัย *การประชุมวิชาการระบบนิเวศป่าชายเลนแห่งชาติ “ป่าชายเลน: รากฐานเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนชายฝั่ง”* (น.76-85). กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- ศิริวรรณ ศิริบุญ, บุศริน บางแก้ว, และชเนตตี มลิินทางกูร. (2554). *แผนการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บ้านชุมชนตรัง ต.แหลมฟ้าผ่า อ.พระสมุทรเจดีย์ จ.สมุทรปราการ ฉบับสมบูรณ์ พ.ศ.2554*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ ศิริบุญ, วิพรรณ ประจวบเหมาะ, บุศริน บางแก้ว, ชเนตตี มลิินทางกูร, ณิชฐารัตน์ ปภาวสิทธิ์, อัจฉราภรณ์ เปี่ยมสมบูรณ์, และคนอื่นๆ. (2553). *รายงานความก้าวหน้า ครั้งที่ 1 โครงการวิจัยการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งบริเวณบ้านชุมชนตรัง จังหวัดสมุทรปราการ*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ ศิริบุญ, วิพรรณ ประจวบเหมาะ, บุศริน บางแก้ว, ชเนตตี มลิินทางกูร, ณิชฐารัตน์ ปภาวสิทธิ์, อัจฉราภรณ์ เปี่ยมสมบูรณ์, และคนอื่นๆ. (2554). *รายงานความก้าวหน้า ครั้งที่ 3 โครงการวิจัยการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการตรวจติดตามและประเมินความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งบริเวณบ้านชุมชนตรัง จังหวัดสมุทรปราการ*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรม. (ม.ป.ป.). *การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development*. ค้นเมื่อ 22 เมษายน 2557, จาก <http://www.iei.or.th/media/www/file/423/34361211378723017.pdf>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546). *ในการประชุมโต๊ะกลม เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน* (น. 2). ค้นเมื่อ 22 เมษายน 2557, จาก <http://www.nesdb.go.th/econSocial/naturalResource/attachment/06.doc>

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10. ค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2554, จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62>

Soubbotina, T. P. (2004). Beyond Economic Growth an Introduction to Sustainable Development. Retrieved April, 22, 2014, from http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/beyondco/beg_all.pdf

